

FİDAN, Gülşah Gaye (2025). "Hakikatin Yansıması: Âyine-i Cân (Mesnevî'nin 34. Beytinin Şerhi)". *The Journal of Turkic Language and Literature Surveys (TULLIS)*, "Dinle Neylerden II" Mesnevî'nin 19-35. Beyit Şerhleri Özel Sayısı,
DOI: 10.30568/tullis.1821193

HAKİKATİN YANSIMASI: ÂYİNE-İ CÂN (MESNEVÎ'NİN 34. BEYTİNİN ŞERHİ)

Gülşah Gaye FİDAN*

Özet

Mesnevî-i Ma'nevî, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin tasavvuf düşüncesinin en önemli metinlerinden biri olup insanın içsel yolculuğunu, aşkı ve hakikati hikâyelerle anlatan altı ciltten oluşan bir eserdir. Yazıldığı dönemden günümüze kadar geniş kitlelerce okunmuş, üzerine çok sayıda şerh ve yorum yapılmıştır. Hem doğuda hem batıda derin bir etki bırakmış olan Mesnevî, tasavvufî geleneğin en değerli eserlerinden biri olarak kabul edilmiştir. Bu çalışmada 34. beyit ele alınmış olup öncelikle beyitte geçen kelimelerin izahı üzerinde durulmuştur. Beytin şerhine geçmeden önce günümüze kadar yapılan şerhlerde şârihlerin beyit hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir. Daha sonra ise bu şerhlerden yola çıkılarak beytin anlam dünyası hakkında bir değerlendirme yapılmıştır. Genel olarak beyitteki ayna imgesi, tasavvufî geleneğe uygun olarak insan kalbinin ilahî tecellileri yansıtan bir mekân olduğu çerçevesinde değerlendirilmiştir. Aynadaki pas kavramı mâsivâ, yani nefsanî arzular ve dünyevî meyiller bağlamında ele alınmış; gönül aynasının parlaması ve ilahî hakikati yansıtabilmesi için zikir ve aşkın önemi vurgulanmıştır. Beyit, hem bireysel arınma sürecine dair bir rehber niteliği taşımakta hem de Mesnevî'nin temel öğretisi olan, insanın kendi kalbinde Hakk'ı görebilmesi idealini yansıtmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mevlânâ, Mesnevî, şerh, ayna, pas, tecelli.

THE REFLECTION OF TRUTH: ÂYİNE-İ CÂN (COMMENTARY ON THE 34TH COUPLET OF THE MASNAVİ)

Abstract

The Masnavi, one of the most significant works of Jalal ad-Din Rumi's Sufi Thought, is a six-volume masterpiece that narrates the human inner journey, love, and the pursuit of truth through stories. Since its composition, it has been widely read and has inspired numerous commentaries and interpretations. Leaving a profound impact both in the East and the West, the Masnavi is regarded as one of the most valuable works of the Sufi tradition. This study examines the 34th couplet, beginning with an explanation of the key terms contained in the verse. Before presenting the commentary, the views of earlier commentators on this couplet are reviewed. Subsequently, drawing upon these commentaries, the semantic world of the verse is analyzed. Generally, the mirror imagery in the couplet is interpreted in line with the Sufi tradition as representing the human heart as a locus reflecting divine manifestations. The notion of rust on the mirror is approached in relation to *mâsiwâ*, namely carnal desires and worldly attachments; the analysis highlights the significance of remembrance (*dhikr*) and divine love as essential means for polishing the heart's mirror so that it may reflect the truth. The couplet thus serves both as a guide for the individual process of spiritual purification and as an expression of Masnavi's central teaching: the ideal of perceiving the Divine within one's own heart.

Keywords: Mevlânâ, Masnavi, commentary, mirror, rust, manifestation.

* Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-posta: gozturk@gantep.edu.tr ORCID: 0000-0001-5437-7565

Gönderilme Tarihi: 10 Kasım 2025

Kabul Tarihi: 3 Aralık 2025

Yayımlanma Tarihi: 28 Aralık 2025

Giriş

Mesnevî-i Ma'nevî, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin tasavvuf düşüncesinin en temel metinlerinden biri kabul edilen meşhur eseridir. Mevlânâ, bu eserinde insanın varlık, aşk ve hakikat arayışını derin bir sembolizm ve şiirsel dil aracılığıyla ortaya koymuştur. Kur'ân-ı Kerîm'in manevî hakikatlerini şiir diliyle yorumladığı kabul edilen Mesnevî, yüzyıllar boyunca hem doğuda hem batıda geniş bir yankı uyandırmış, çeşitli dönemlerde farklı yorum ve şerhlere konu olmuştur*. Bu çalışmada, Mesnevî'nin otuz dördüncü beyti ele alınacaktır.

نیست غماز آن از جانت آیینہ
نیست ممتاز رخس از ژنگار که آن ز

Âyine-y cânet ezân gammâz nîst
Z'ân ki jengâr ezruheş mümtâz nîst

Bilir misin, niye yansıtmaz aynan?

Yüzünden pas silinmemiş de ondan (Avşar, 2019, s.136)

Mesnevî'de 34. sırada yer alan bu beytin nesre çevirisi “ezân âyine-y cânet gammâz nîst, z'ân ki ezruheş jengâr mümtâz nîst” şeklindedir. “Âyine” ayna; “cân” insanın iç dünyası, ruh, gönül; “gammâz” gizli olanı açığa vuran; “jengâr” pas, kir; “ruh” yanak, yüz; “mümtâz” diğerlerinden ayrılmış, seçilmiş anlamlarına gelmektedir. “Ezân” Türkçede –den/-dan anlamına gelen “ez” ön eki ile o anlamındaki “ân” işaret sıfatının birleşik halidir; ondan dolayı anlamına gelmektedir. “Z'ân” ez+ân'ın kısaltılmış şeklidir. “Nîst” olumsuzluk anlamı vermektedir; “gammâz nîst” gammâz değil; “mümtâz nîst” mümtâz değil anlamına gelmektedir. “Cânnet” cân kelimesinin Farsça 2. tekil şahıs iyelik eki olan -et almış halidir; “âyine-y cânet” senin can aynan manasında isim tamlamasıdır. “Ezruheş” ez (-den)+ruh (yüz)+eş (3. Tekil şahıs iyelik eki) onun yüzünden, yüzeyinden demektir (Devellioğlu, 1016). Buradan yola çıkarak beyti günümüz Türkçesine şu şekilde aktarılabilir: Senin can aynanın yüzeyinden pas silinmemiş olduğu için aynan yansıtmaz.

Âyine, karşısındaki nesnelerin görüntüsünü yansıtan, genellikle maden levha ya da arka kısmı sırlanmış düz camdan yapılan, insanların kendilerini görmek için kullandıkları bir eşyadır. Mecâzî anlamda ise “Bir durumun, bir niteliğin zihinde canlanmasına, gözler önüne serilmesine yarayan şey” (Ayverdi, 2005, s.233) anlamına gelmektedir. Türkçede gözgülü veya ayna, Arapçada ise mir'ât kelimeleriyle karşılanır. Eski dönemlerde aynalar çoğunlukla demirden yapıldığı

* Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Özdemir, M. (2016). Mesnevî'nin Türkçe Şerhleri. Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 11 (20), 461-502.

için, Farsçada “demir” anlamına gelen “âyen” sözcüğüne nispetle “âyine” adı verilmiştir (Şentürk, 2016, s.485). İnsanoğlu kendi suretini görebilmek için önceleri durgun su yüzeylerini kullanmıştır. Bilinen ilk ayna MÖ. VII. yüzyılda karşımıza çıkmaktadır, MÖ. III. binlerde ise Mısırlılar altın ve gümüşten aynalar imal etmişlerdir. İlk cam aynalar ise II. Yüzyılda Romalılar tarafından yapılmıştır (Sinemoğlu, 1991, s.259-260).

Tasavvuf düşüncesinin erken dönemlerinden itibaren sûfiler, ayna (âyine) imgesini derin manevî hakikatleri açıklamak için sıkça kullanmışlardır. Anlaşılması güç soyut kavramlar, ayna imgesiyle somutlaştırılmıştır. Tasavvufta Allah'ın tecelli ettiği ve zuhur ettiği varlıklar birer “ayna” olarak görülür. Bu anlayışa göre, ârif yani hakikati bilen kişi, Allah'ın sıfat, isim ve fiillerinin yansıdığı bir ayna gibidir. Ayna öznenin ve nesnenin birliğini temsil eden manevi tefekkürün en dolaysız halidir. İlk sûfiler, özellikle Bâyezîd-i Bistâmî, insan kalbini Allah'ın yansıdığı bir ayna olarak tanımlamıştır. Bâyezîd, Allah'ın bazı kullarını kendisine ayna kıldığını, halkı bu aynalarda seyredip onlara nazar ettiğini söyler. Rûzbihân-ı Baklî, bu düşünceyi “âyine-i dil” veya “mir'ât-ı kalb” terimleriyle açıklamıştır. Ona göre kalp, ilahî nurların insana yansıdığı bir aynadır. Kalbini temizleyen ârifin iç dünyası nurlanır; artık her şeyde tevhidin yansımaları görür. Bu yüzden velînin kalbi, “âyine-i şeş-cihet” yani altı yönü birden gösteren ayna olarak nitelendirilmiştir. Hallâc-ı Mansûr, “Enel-Hak” sözünü, Hakk'ın kendisinde tecelli etmesiyle ilişkilendirmiştir. Burada kul, Hak ile özdeşleşmez; ancak tecelli mahalli hâline gelir. Aynûlkudât el-Hemedânî ise “Mümin, müminin aynasıdır” hadisinden hareketle, her insanın Allah'ı yansıtan bir ayna olduğunu belirtmiştir. Ona göre Allah, kendisini halk aynasında; halk da Hakk'ı insan aynasında görür. Bu nedenle kalp, ilâhî temaşanın merkezidir. İbnü'l-Arabî, vahdet-i vücûd düşüncesini açıklarken ayna misalini merkeze alır. Allah, isim ve sıfatlarını görmek istediğinde, bir ayna olması için âlemi yaratmıştır. Âlem başlangıçta karanlık ve cilasız bir aynadır; Allah Âdem'i yaratınca bu ayna parlamıştır. Bu nedenle insan, Hakk'ın en parlak şekilde tecelli ettiği aynadır. En mükemmel tecelli ise insan-ı kâmilde, özellikle de Hz. Muhammed'de gerçekleşir. Bu yüzden ona “mir'âtü'l-Hak” (Hakk'ın aynası) denilmiştir (Burckhard, 1997, s.127; Demirli, 2017, s.275-281, Uludağ, 1991, s.260-262).

Ayrıca tasavvufta âlem-i şahâdet, âlem-i gayb ve hakikat de birer ayna örneği ile anlatılmaktadır. İnsanoğlu bu âleme düşen ışımda kesreti görür ve bir aynaya baktığının farkında değildir. Burası fark makamıdır ve nurdur. Buradan sonra ikinci âleme yani zulmete geçilir. Burada ışınım derecesi yüksektir ve bu ışığı görme yeteneği kazanan velî kendini yeniden nur âlemi içinde hissetmeye başlar. Burası da bir aynadır ve cem makamıdır. Üçüncü aynaya gelindiğinde ise burada hem nur hem varlık görülür ki cem'ül-cem makamıdır. “Bu makama gelen velî, mahlûkta Hâlik'i, Hâlik'te mahlûku görü(r)” (Avşar, 2019, s.134). Mutasavvıfların asıl amacı da zaten yaradılında Yaradan'ı, Yaradan'da yaradılanı görebilmektir.

Mevlânâ da yukarıda kısaca değinilen tasavvufî teamüle uygun şekilde beyitte “âyine-i cân” terkihiyle insanın gönlünü bir aynaya benzetmiştir. Mevlânâ bu aynanın gammaz olmadığını söylemektedir. Gammaz günümüzde genel olarak “birine, iftirâ ederek zarar veren, münafık, fitneci, koğucu” (Devellioğlu, 1998, s.276) anlamında kötü yönüyle kullanılmaktadır. Beyitte ise gizli olanı açığa vuran manasıyla kullanılmış olup aynalar, karşısındaki sureti içinde tutmayıp aynen yansıtıkları için gammazdır. Ancak beyitte “âyine-i cânın neden gammaz değildir bilir misin” denmektedir yani can aynası yansıtılmamaktadır. Çünkü aynanın yüzeyinden “jengâr” yani pas silinmemiştir. Eskiden aynaların metalden yapıldığından bahsetmiştik. Genellikle tunç ve demirden yapılan bu aynalar kolayca paslanıp kararabilmektedir. Paslanan aynalar görüntüyü yansıtamazlar. Bunu önlemek amacıyla aynaların sık sık saykal yani cilalarının yapılması gerekmektedir. Ancak beyitte Mevlânâ’nın bahsettiği ayna beşeri anlamdaki bu metal aynalar değil, ilahî tecelligâh olan gönüldür. Dolayısıyla buradaki pas da tasavvufî boyutta insan gönlünün kararmasına neden olan onu ilahî sevgiliden uzaklaştıran mâsivâdır.

Beyit Üzerine Yapılan Şerhler

Kaleme alındığı tarihten itibaren Mesnevî hakkında pek çok şerh yapıldığı bilinmektedir. Söz konusu beytin anlam derinliğini kavrayabilmek için daha önceki şerhlerin genel yaklaşımlarını gözden geçirmek uygun olacaktır.

Klasik şârihlerden Şem’î Şem’ullâh, beyitte geçen “âyine-yi cân”dan kastedilenin kalp olduğunu ve eğer paslanırsa aynanın İlahî sırları aks ettirmeyeceğini dile getirir. Şem’î’ye göre kalbin pası mâsivâ muhabbetidir. Bu pas ancak zikrullah ile temizlenir ve ayna parlar (Dağlar, 2009, s.233).

Ebussuud Kayserî ise beyti Hz. Muhammed’in bir hadis-i şerifine atıf yaparak şerh etmiştir: “*Hazret-i Peygamber ‘Kalpler demirin paslandığı gibi paslanır’ dedi. Sahabeler onun cilası nedir diye sordular. O da cevaben ‘Kur’an okumak, Allah’ı zikretmek ve ölümü hatırlamak’ dedi*” (Koçoğlu, 2014, s.82)

İsmail Rusûhî-yi Ankaravî, beyitte her insanda can aynası olmasına rağmen neden aşk bizim aynamızda aks etmez diye soranlara, aynalarının üzerinde mâsivâ pası olduğu için cevabının verildiğini söyler. Paslanmış aynanın ise ancak Allah’ı zikretmek ile cilalanacağını dile getirir ve Ebussud Kayseri gibi Hz. Muhammed’in mezkur hadis-i şerifine yer verir. Ankaravî, “*vallâhi kemâliyile zikr itmeğe bâdî bir velî mürebbiyi hâdînin vücûdından a’lâ kimse olmaz*” diyerek zikrin hakkıyla yapılabilmesi için en iyi yolun da bir velinin yol göstericiliğiyle olacağını söyler. “*Allah’ın öyle kulları vardır ki, onlar görüldüğünde Allah hatırlanır*” (Tanyıldız, 2010, s.252) hadis-i şerifiyle de bu fikrini destekler.

Hacı Piri de kalp aynasının mâsivâ pasından arınmadıkça nuru yansıtamayacağını söyler. Bu pastan kurtulmanın yolunu ise Ebussuud Kayseri ve Ankaravî’nin de zikrettiği hadis-i şerifle açıklar. Kalp ancak Allah’ı zikretmekle cilalanır ve parlar. Hacı Piri, kalp aynasının Allah’ın cemalinin zuhurunu ve nurunu gösterebilmesi için zikrullahla temizlenmesi gerektiğini söyler. Ayrıca sevgili önünde aynadan

daha kıymetli bir şey olmadığını zira sevgilinin ona bakarak kendi güzelliğini onda gördüğünü dile getirir. “Allah’a arınmış kalp ile gelen başka. Cennet Allah’a karşı gelmekten sakınanlara yaklaştırılacak” ayetini zikreden şârih bu ayetin kalbin ağırlıklarından arınmış ve saflaşmış olması gerektiği anlamına geldiğini ve ancak o zaman hakiki sevgilinin âşığın gönül aynasına nazar edeceğini söyler. Ki Allah kendi güzelliğini onda müşahade eder diyerek “Allah güzeldir, güzelliği sever” anlamına gelen hadis-i şerifi söyler. Âşık ancak kalp aynası temizlendiğinde âşıklığa başlar der (Er, 2018, s.91).

Sabûhî Ahmed Dede, beytin bir önceki beytin cevabı niteliğinde olduğunu söyler. Bizim can aynamız neden göstermez diye soranlara Mevlânâ’nın nefsanî sıfatlar, dünyevî istekler sizin ayanızın üzerine kat kat birikmiştir, ayanızı paslandırmıştır diye cevap verdiğini söyler. Birçok ayet ve hadisle konuya açıklık getiren şârih yine Mevlânâ’nın bir hikâyesinde gönül aynasını temiz ve parlak tutmak, onu cilalamak için neler yapılacağını anlattığını söyler. Bu hikâyede irşadın 5 önemli noktasından bahsedilmektedir. Birincisi şahıttır insan vücudunda ruhtur, ikincisi cariyedir ki ayna yerindedir ve insan vücudunda nefstir, üçüncüsü kuyumcudur ayanın pası yerindedir ki hevestir, dördüncüsü hekimlerdir ki müzevvir müridler mertebesinde cüz’î akıldır; beşincisi velidir yani ilahî hekimdir ki insan vücudunda gönüldür der. İnsan ruhu şah, nefsi ayna ise nefis ruha itaat etmediği sürece heves denilen tuzaktan kurtulamaz ve ihlâsa ulaşamaz. Buradan yola çıkarak şârih nefis aynasından heves pasını silmek gerektiğini ancak bunun cüz’î aklın elinden gelemeyeceğini ancak bir kâmil velinin sayesinde yapılabileceğini söyler (Töre, 2021, s.316-19).

İsmail Hakkı Bursevî de gönül aynasındaki pasın mâsivâ alakasının tozu olarak niteler ve “mâsivâyâ ilişmiş gönülde dahi manevî biçimler, parlayıp kendinden işaret göstermez” der (Ak, 2012, s.75).

Sarı Abdullah Efendi ise beyti en geniş şerh edenlerden biridir. Şârih can aynasındaki pasın mâsivâ olduğunu söyler ve Allah sevgisiyle cilalanmadığı sürece mananın hakikatlerini yansıtmayacağını söyler. Böyle paslı bir gönül karanlığa mahkûmdur ve aklın nuru da onu aydınlatamaz. “O gün ki ne mal fayda verir ne de oğullar! Allah’a arınmış kalp ile gelen başka” mealindeki ayet-i kerimeye iktibasla kalbin selametinin ancak aşk ateşiyle yanarak olabileceğini söyler. Bu aşk ateşi ise ancak ‘zikrullah’la mümkündür (Salmani, 2020, s.370-375). Sarı Abdullah Efendi bu fikrini birçok ayet, hadis ve beyitle de destekleyerek zikrin nasıl olması gerektiği noktasında da bilgi verir.

Derviş Muhammed Şifâyî ise beyti kısaca nesre çevirmiştir. Bizim de can aynamız var niçin gammaz değildir sorusuna cevaben Mevlânâ’nın ayanın üzerindeki pas gitmemiştir ki nakşın sırlarını göstereceğini belirtir (Özdemir, 2016, s.93).

Murad Molla ise beyti bir önceki beyitle bir arada şerh etmiştir. Önceki beyitte âyine-i cân “aşk”tır ve “aşk ister ki âyine-i cân da olan esrârî fâş ide” (Öksüz, 2008, s.119) der. Ancak 34. beyte geldiğinde, neden benim aşkımda esrârî aşıkâr etmez diye soranlara ayan paslandı için cevabı verildiğinden “bu sûrette âyine-

i cânîet lafzına beyt-i evvel mutâbık gelsin için ‘aşk ma’nâsı vermeğe hâcet kalmaz” der (Öksüz, 2008, s.120) Yani bu beyitte ‘âyine-i cân’a aşk anlamı vermeye gerek kalmamıştır. Ancak şârih ne denilmesi gerektiği hakkında bir fikir beyan etmemiştir.

Son dönem şârihlerinden Abidin Paşa’ya göre gönül aynasının pası vesvese ve kederdir. Ona göre her insanın kalbi sırlara erişebilecek nitelikte yaratılmıştır ama bazı insanların Allah’ın emirlerine karşı vesvese ederek kedere düşerler bu da onların gönül aynalarını paslandırır. Abidin Paşa, gönül aynasının parlak olması için kederden ve vesveseden arınmış olması gerektiğini dile getirir (Abidin Paşa, 2007, s.34).

Ahmed Avni Konuk, beyitteki jengâr kelimesini “nefsânî ve cismânî sıfatların pası” olarak ele almış eğer gerçek sevgilinin tecelliyatı aynana aks etsin istiyorsan onu çokça silip temizlemen gerekir demiştir (Konuk, 2011, s.95).

Kenan Rifâî, can aynasının yansıtmamasının nefsi hazlar ve dünya paslarından kaynaklandığını söyler ve bundan kurtulmanın yolunu ise “kendilerine Tanrı güzelliği vurmuş kimseler karşısında duyulan aşka” bağlar. Ancak bu aşkın da bir şartı vardır “göz ve gönül, o güzellerde ‘görünen’i değil, bu ‘görünen’de tecelli eden ilahî güzelliği görüp, onu sevmeği bilecek hale gelmelidir” (Rifâî, 2015, s.12).

Tahirü’l-Mevlevî ise eski dönem aynalarının madeni levhalar olduğunu bu nedenle paslandıklarını dile getirir. Gönül aynasının ise nefis pasıyla cilasını kaybettiği için feyz-i İlahinin onda aks edemeyeceğini söyler. Onun için bir an önce gönüldeki pasın temizlenip gönül aynasının cilalanması gerekir (Tahirü’l-Mevlevî, 1975, s.88).

Hüseyin Top, paslanmış gönlün çöplüğe benzeyeceğini söyler ve çöplükte Allah’ın feyzini aksettirecek ayna bulunmaz der. Top’a göre bu pastan kurtulmanın yolu kalbi cilalamaktır; bu cila ise nefsânî duygulardan uzak durup çokça Allah’ı zikretmektir (Top, 2011, s.73-74).

Gölpınarlı, 30 ila 35. beyitlerin şerhlerini birlikte yapmıştır. Kulun iradesini, Allah iradesine vermesi mealindeki bir kudsî hadise atıf yapan Gölpınarlı, cezbe makamına ulaşmak isteyen kişinin öncelikle gönlünün cilalanmış olması, kirden pastan arınmış olması gerektiğini söyler. Ancak öyle bir aynada gerçekler görülür ve o “kişinin işleri, sıfatları, zâtı, Allah’ın işlerinde, sıfatlarında, zatında yok olur” der (Gölpınarlı, 1989, s.25).

O Mevlevî, “insanların gönül aynası, dünya istekleri ve nefis kiri ile örtülü iken o aynadan manevi âlemleri göremezler” (O Mevlevî, 1972, s.44) diyerek aynadaki pasın nefsanî istekler olduğu görüşünde birleşmiştir.

Ziya Avşar, kalp aynasında ki pası “kula kulluğu ihmal ettiren, unutturan her şey”(Avşar, 2019, s.139) olarak tanımlamaktadır. Avşar, kalbin asıl işlevinin Allah’tan gelen nuru, hakikati, sırrı, ilhamı yansıtmak olduğunu paslı bir kalp aynasının ise bunu yapamayacağını dile getirir. Her insanda kalp olduğu halde neden bazı kalplerin ilahî sırrı yansıtmadığı konusunu farklı bir örnekle açıklar.

Hakikat âleminden gelen feyzin insanın kalbindeki 'süveydâ' denilen karanlık noktada filizlendiğini; Allah'ın herkesin başına bir feyz bulutu gönderdiğini ancak her toprağın aynı verimlilikte olmadığını, toprak çoraksa tohumun filizlenmediğini söyler. Tıpkı çorak toprak gibi paslı kalp aynası da o feyz ve hakikat karşısında olsa da yansıtamayacaktır. Bundan kaçınmak için ise yapılması gereken kalp aynasını sürekli temizlemek, dünya hırslarından kaçınmaktır (Avşar, 2019, s.139-141).

Görüldüğü üzere Mesnevî'nin 34. beytine dair yapılan şerhlerde genel olarak "âyine-i cân" kalp, "pas" ise mâsivâ yani nefsânî arzular ve dünyevî meyiller olarak ele alınmıştır. Şârihlerin büyük kısmı, kalp aynasının ilahî tecellileri yansıtabilmesi için "zikrullah" ile cilalanması gerektiği görüşünde birleşmektedirler. Onlara göre pas, insanı Hak'tan uzaklaştıran nefsin kiridir ve bu kir ancak sürekli zikir, tefekkür ve manevî terbiye ile giderilebilir. Bununla birlikte aynadaki pasın nasıl giderileceğiyle ilgili farklı yorumları olan şârihler de vardır. Sabûhî Ahmed Dede pastan kurtulmanın yolunun ancak bir insan-ı kâmilin rehberliğiyle mümkün olduğunu söylerken, Sarı Abdullah Efendi kalbin ancak aşk ateşiyle temizleneceğini söylemektedir. Kenan Rifâî'ye göre ise kalp aynası ancak kendilerine Allah'ın güzelliği aksetmiş insanlara duyulan aşkla cilalanmaktadır.

Bugüne kadar yapılmış olan bu şerhlerin ışığında beyit değerlendirildiğinde öncelikle beşeri anlamda paslanmış bir ayna tasviri karşımıza çıkmaktadır. Mevlânâ parlak, karşısındaki sureti net bir şekilde yansıtan aynaları görüp "benim aynam neden yansıtıyor?" diye soranlara cevaben "sizin aynanız paslanmış" demektedir. Eski dönem madeni levhalardan yapılan aynalar neme ve havaya maruz kaldıklarından yüzeyleri pasla kaplanır görüntüyü aksettiremezlerdi. Bu pastan kurtulmanın yolu ise aynayı sık sık temizlemek ve cilalamaktır. Tasavvufi boyutta bakıldığında ise ayna, insanda Allah'ın tecelli makamı olan kalptir. İlahi güzelliğin ve sırların o aynada yansiyabilmesi için kalbin pastan arınmış, temiz ve parlak olması gerekir. Pas ise âşığın maşuğa ulaşmasını engelleyen her şeydir yani mâsivâdır. Tasavvufta mâsivâ, tüm nefsânî ve dünyevî istekler ve heveslerdir. İnsanoğlu bu dünyada cismani heveslerden kurtulup ölmeden önce nefsini öldürmediği sürece ilahî sevgiliye kavuşamaz. Bunu başarıp kalp aynasını cilalamak içinse Allah'ı sıkça zikretmek ve ibadetleri yerine getirmek gerekmektedir. Ancak aşk ateşi ile yanan bir kalp ile yapılan zikir ve dualar aynanın yüzeyindeki pası silebilecek ve kalp aynası parlayacaktır.

Sonuç

Mesnevî'nin otuz dördüncü beyti, Mevlânâ'nın insanın manevî yolculuğunu "ayna" imgesi etrafında derinlemesine işlediği beyitlerden biridir. Mevlânâ, gönül aynasının paslanmasını mâsivâyâ yönelme, yani insanın ilahî hakikatten uzaklaşmasıyla ilişkilendirir; bu pasın giderilmesini ise zikir, tefekkür ve aşk ateşiyle mümkün görür. Beyit üzerine yapılan farklı şerhler, aynı hakikatin çeşitli yorum biçimlerini yansıtır: Kimi şârihler bu arınmayı bir mürşidin terbiyesiyle açıklarken, kimileri aşkın dönüştürücü gücünü vurgulamıştır. Bütün bu

yorumların ortak noktası, insanın kalbini arındırarak ilahî güzelliği yansıtan bir ayna hâline gelmesidir. Dolayısıyla otuz dördüncü beyit, yalnızca bireysel bir arınma çağrısı değil, aynı zamanda Mesnevî'nin temel öğretisini, yani insanın kendi iç dünyasında Hakk'ı bulma idealini özlü bir biçimde ifade eden sembolik bir hakikat ifadesidir.

Kaynakça

- Âbidin Paşa (2007). *Mesnevî Şerhi (I. Cilt)*. (Sadeleştiren: M. S. Karaçorlu). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Ak, S. (2012). *İsmail Hakkı Bursevî Mesnevî'nin Ruhu*. İstanbul: Büyüyenay Yayınları
- Avşar, Z. (2019). *Aşk Meclisi, Mesnevî Şerhi-I*. İstanbul: TEDEV Yayınları.
- Ayverdi, İ. (2005). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük Kubbealtı Lugatı*, (Red. Ahmet Topaloğlu), İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Burckhard, T. (1997). *Akılın Aynası (Geleneksel Bilim ve Kutsal Üzerine Denemeler)*,Çev. Volkan Ersoy, İstanbul: İnsan Yay.
- Bursevî, İ. H. (2012). *Mesnevî'nin Ruhu*. (Hazırlayan:Suat Ak). İstanbul: Büyüyenay Yayınları.
- Dağlar, A. (2009). *Şem'î Şem'ullâh Şerh-i Mesnevî (I. Cilt) (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük)*. Doktora Tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi.
- Demirli, E. (2017). *Fusûsu'l Hikem İbnü'l-Arabî*. İstanbul: Alfa Basım Yayımları.
- Devellioğlu, F. (2016). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Er, Y.E. (2018). *Hacı Pîrî-İntihâb-ı Şerh-i Mesnevî (1-50 Varak) (İnceleme-Metin)*. Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi.
- Gölpınarlı, A. (1990). *Mesnevî Tercemesi ve Şerhi (I.-II. Cilt)*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Kenan Rifâî (2015). *Şerhli Mesnevî-yi Şerîf*. İstanbul: Kubbealtı Yayınları.
- Koçoğlu, T. (2014). *Nakşî Şeyhi Ebussuûd El-Kayserî, Şerh-i Mesnevî*. Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- Konuk, A. A. (2011). *Mesnevî-yi Şerîf Şerhi (Cilt 1)*. (Hazırlayan: S. Eraydın-M. Tahralı) İstanbul: Kitabevi.
- Kuntman, Orhan-O Mevlevî (1972). *Mevlânâ Mesnevî (I. Cilt)*. Konya: Yörük Matbaası.
- Öksüz, Z. (2008). *Hülâsâtü's-Şürûh Adlı Mesnevi Şerhinin 1-107 Varaklarının Günümüz Harflerine Aktarılması ve İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Fatih Üniversitesi.

- Özdemir, M. (2016). *Dervîş Muhammed Şifâyî, Mesnevî Şerhi*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- Salmani, M. (2020). *Sarı Abdullah Efendi'nin Cevâhir-i Bevâhir-i Ma'nevî'si (I. Cilt), (İnceleme-Metin)*. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Sinemoğlu, N. (1991). Ayna. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (4. Cilt)*. İstanbul: TDV Yayınları. 259-260.
- Şentürk, A. (2016). *Osmanlı Şiiri Kılavuzu-I*. İstanbul: OSEDAM
- Tâhirü'l-Mevlevî (1975). *Mesnevî Şerhi (I. Cilt)*. İstanbul: Şâmil Yayınları.
- Tanyıldız, A. (2010). *İsmâil Rusûhû-yi Ankaravî Şerh-i Mesnevî (Mecmu'atu'l-Letâyif Ve Matmûratu'l Ma'ârif) (I. Cilt), (İnceleme-Metin-Sözlük)*. Doktora Tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi.
- Top, H. (2011). *Mesnevî-i Ma'nevî Şerhi (I. Cilt)*. Konya: Rûmî Yayınları.
- Töre, E. (2021). *Sabûhî Ahmed Dede'nin İhtiyârât-ı Sabûhî Adlı Mesnevî Şerhi (1.-3. Cilt) (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük)*. Doktora Tezi. Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi.
- Uludağ, S. (1991). Ayna. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (4. Cilt)*. İstanbul: TDV Yayınları. 260-262.
- Yıldız Er, E. (2018). *Hacı Pîrî-İntihâb-ı Şerh-i Mesnevî (1-50 Varak) (inceleme-Metin)*. Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi.